

ספר

שערי אריה

זהו

כ"ה מאמרים מקיפים בסוגיות יסודיות בהלכה
מחולק לט' שערים

שער ברכות * שער שבת * שער עירובין * שער
יום טוב * שער רוב * שער ריבית * שער עבודה
זרה * שער איסור והיתר * שער מקואות

מאת

אריה אידנסון

שנת תשפ"ב

עיה"ק ירושלים תובב"א

הכתובת

אידנסון

רחוב אידלזון 11 דירה 11

רמות ג' ירושלים

aryehlib@gmail.com

הסכמות

הסכמת הגאון האדיר רבי שריאל רוזנברג שליט"א

ראב"ד דבני ברק

שריאל רוזנברג

ראב"ד בית דין צדק - בני ברק
רב שכונת רמת דוד (פרדס ברמן)
בני ברק

בס"ד אור לג' שבט תשפ"ב

הן הראני הרב הגאון ר' ארי' אידנסון שליט"א, מלומדי תורה בעיה"ק ירושלים ת"ו, את אשר עומד להדפיס ספר שערי ארי', הוא קובץ מאמרים מקיפים בהלכה שפירסם ברחון האוצר ועוד, והוא נ"נ בהרבה סוגיות חמורות מאוד ומברר הדברים ממקורן ובדקדק גדול, ומעיד החיבור על מחברו שרבו גוברי' במלחמתה של תורה ובעמלה. ואומנם אי אפשר לי להסכים על מסקנות ההלכה שהעלה בפילפולו, ובהרבה דברים הוא חולק על הוראות מרן החזו"א זלה"ה, אך כל הבא לעסוק בסוגיות שדיבר בם הרי ימצא אוצר גדול ודברים הפרושים כשמלה וערוכים, לרדת לעומק הסוגיא, ובודאי יש בו תועלת מרובה.

והנני בברכה להרה"ג המחבר שליט"א שיזכה ויפוצו מעינות תורתו חוצה, ויזכה להרביץ תורה מפיו ומפי כתבו, ויהי ד' עמו, ולא יכשל ח"ו בדבר הלכה.

וע"ז באעה"ח

שריאל רוזנברג

רח' חזון איש 66 בני ברק 5160114 טל. 03-6184743 פקס. 03-6161319

1. א"ה, כאן המקום לחזור ולהדגיש מה שכתבתי בפתיחה לספר שאין מטרתי בחיבור זה להורות למעשה כלל. ואין דברי דברי ענוה כדרך המחברים. אלא שסגנון מאמרי אינו מתאים לזה, שמטרתי לברר את עומק הסוגיות. ולכן הרבה פעמים אבן שמאסו הבונים, במאמרי הרחבתי וביססתי לעשותו ראש פינה. ולענין הוראה פשיטא שהדברים נקבעים לפי הכרעת גדולי המורים.

הסכמת הגאון האדיר רבי אוריאל איזנטל שליט"א

מח"ס מגילת ספר, ורב שכונת רמות ג' ירושלים

אוריאל הלוי איזנטל
רב "חניכי הישיבות"
צא"י ומרום הרים
רמות ג'
ירושלים תובב"א

תאריך

בס"ד
י' כסלו תשפ"ב

הובא לפני תכריך כתבים אשר בשם "שערי אריה" יכונה, והוא פרי עמלו ויגיעתו של הגאון ר' אריה אידנסון שליט"א, אשר הוא ת"ח צנוע מאוד, וקולו לא נשמע, אבל תורתו שכתב מכרזת עליו.

וראיתי שהוא פותח שערים רחבים בהרבה נושאים חמורים שבש"ס, וגם במקצועות שאין רבים ממשמשים בהם, והוא לן בעומקן של הסוגיות בהיקף גדול, ובעיון רב, ונושא ונותן בטוב טעם ודעת בדברי הראשונים והאחרונים, וניכר מתוך הדברים גודל עמלו ויגיעתו בתורה, וההשתדלות העצומה לברר ולמצות את הדברים עד תומן, ולכוון לאמיתה של תורה.

והתבוננתי קצת בכמה נושאים שעסקתי בהם בעבר, וראיתי שהפליא עצה והגדיל תושיה, ומקום הניחו לו מן השמים להתגדר בהם.

והנני בברכתי שיזכה עוד רבים בשנים להיות ספון באהלה של תורה, ולברר וללבן מקחה של תורה, מתוך הרחבת הדעת ושלות הנפש, ורוב שמחה וטוב לבב לו ולכל אשר לו.

הכותב וחותם לכבודם של
תלמידי חכמים עמלי תורה
אוריאל איזנטל

לזכות ולזכרון נצח לברכה

אבי מורי וזקיננו
הרה"ח ר' אברהם ז"ל ב"ר קלמן לייב ז"ל
יום השנה כ"ד כסלו

אמי מורתי וזקינתינו
מרת לאה רחל ע"ה ב"ר יהודה לייב ז"ל
נכדת אדמו"ר הה"צ הר"ר יהושע'לה טומאשובר זצ"ל
יום השנה י"ב מנחם אב
מקראסנברוד-טומאשוב-פולין
מנוחתם כבוד בהר הזיתים
ת. נ. צ. ב. ה.

הונצח על ידי
בנם הר"ר חיים עבי אלבום שליט"א וביתו
הנכדים והנינים

לעילוי נשמת

סבתא

מרת אסתר ע"ה

בת ר' יעקב אידנסון

שמסרה נפשה לגדל
משפתחה בדרך הישרה,
הרבתה להיטב וזכתה
לדורות ישרים
הולכים בדרך
ה'

נפטרה בג' שבט תשפ"א

לעילוי נשמת

סבתא

מרת בלומה ע"ה

בת ר' דב צבי היימן

שהרבתה להטיב, והיתה
מסורה למשפתחה,
והתאמצה לתמוך
ולסייע לנו בזמנים
שנדרשנו לכך
עד מאוד

נפטרה בי"ג תמוז תשע"ח

מפתחות

= מפתחות =

1 פתיחה והקדמה

א שער ברכות

א מאמר א' - בגדר ברכת שהכל ובורא נפשות

טו מאמר ב' - לבאר גדר פת הבא בכיסנין

לה שער שבת

לז מאמר ג' - בענין פתיחת בקבוקים בשבת

מאמר ד' - בענין ביטול ברוב לענין בישול ושאר מלאכות

סא שבת - חלק א'

מאמר ה' - בענין ביטול ברוב לענין בישול ושאר מלאכות שבת

עח - חלק ב'

קה מאמר ו' - בענין מלאכה קודם הבדלה

קכא שער עירובין

מאמר ז' - בענין שימוש בעירובין בערים שלנו בחינה מחודשת

קכג - חלק א'

מאמר ח' - בענין שימוש בעירובין בערים שלנו בחינה מחודשת

קכא - חלק ב'

קצג שער יום טוב

קצה מאמר ט' - בענין רחיצה ביו"ט

מפתחות

מאמר י' - ענין הנענועים, והקשר בין זה לראש השנה ותקיעת שופר
רכה

שער רוב רלג

מאמר י"א - בין רובא דאיתא קמן לרובא דליתא קמן רלה

שער ריבית רנט

מאמר י"ב - החילוקים בין ריבית בהלוואה לריבית במקח - חלק א'
רסא

מאמר י"ג - החילוקים בין ריבית בהלוואה לריבית במקח - חלק ב'
רצג

מאמר י"ד - בענין ריבית בדמי מקח והיתרים לכך שכג
מאמר ט"ו - בענין היתר עיסקא שנט

שער עבודה זרה שצא

מאמר ט"ז - בגדר עבודה זרה ומה נכלל בזה - חלק א' שצג
מאמר י"ז - בגדר עבודה זרה ומה נכלל בזה - חלק ב' תכב

שער איסור והיתר תמט

מאמר י"ח - בענין גדר בליעת כלים והכשרם תנא

מאמר י"ט - בגדרי ריחא וזיעה והדין בתנורים ובמקום פתוח
תפז

מאמר כ' - בענין סימני עופות תקיח

מפתחות

תקלא

שער מקואות

מאמר כ"א - בעניין זוחלין במקוה, ואשבורן במעין, ופרטי
דיניהם למעשה תקלג

מאמר כ"ב - בענין הכשר מים שאובין על ידי המשכה, וגדר
פסול מים שאובין ועל ידי אדם למקוה תקסא

מאמר כ"ג - בענין זחילה ממקוה למקוה תקצב

מאמר כ"ד - בענין איזה כלים עושים את המים שאובין תריד

מאמר כ"ה - בענין צידוף נקבים לשיעור שפופרת הנוד, ובענין
פילטר למקוה תרמו

תוכן העניינים

= שער ברכות =

מאמר א' – בגדר ברכת שהכל ובורא נפשות

א

פרק א': מחלוקת המג"א וט"ז האם הדין לברך שהכל מספק הוא לכתחילה גמור * בדעת הר"ח נראה שהוא בדיעבד גמור * **פרק ב':** שיטת הגאונים כל "ולא כלום" שהכל * כל "ולא כלום" בורא נפשות * **פרק ג':** גדר בורא נפשות * גדר ברכת רשות * שיטת כנסת הגדולה שבורא נפשות פוטר שאר ברכות * **פרק ד':** גדר שהכל ולא כלום * האם שלא יהנה מחייב ברכה פרטית * **פרק ה':** כאשר אי אפשר לברך אם אוכל בלא ברכה, אם גדר ברכה איסור או מצוה * בדין אכילה בספק ברכה ואם ספק ברכה לקולא או לחומרא * נפק"מ גם להפך מהנ"ל באנוס על האכילה ולא על הברכה

מאמר ב' – לבאר גדר פת הבא בכיסנין

טו

הקדמה: ספק בפת העשוי לשביעה כשאר מאכלים ולא לקבוע סעודה עליו * **פרק א':** מו"מ בדברי הפוסקים * ראיות מהפוסקים בסקס"ח, בדין מילוי העשוי לשביעה * חבל אחרונים שפסקו להדיא שהדין מילוי רק כאשר הפת מצד עצמו המוציא * דברי הפוסקים שהוא משום כל שיש בו וביאור דבריהם * אם השו"ע איירי בלא קבע * **פרק ב':** ראיות מדברי הראשונים לזה * לשונות הראשונים על פת הבא בכיסנין. אם שלא לשובע או לתענוג * הלשונות לתענוג * המצריכים קביעות סעודה * **פרק ג':** יש כמה דינים של פת הבא בכיסנין וההגדרה ע"כ משתנה כפי הדין שמדובר עליו * לענין הסוגיא אם נפטר בברכת הפת צריך שלא יהיה לשביעה אלא לתענוג * לענין שברכתו יפטור שאר מינים ע"כ שכן עשוי לשובע ולא קובע סעודה עליו * לענין ברכת המזון והמוציא ע"כ יסוד הדין מצריך דרך לקבוע סעודה עליו ולא די בעשוי לשובע * **פרק ד':** נראה שבעיני תרתי א' אכילה לשובע ב' קביעות סעודה * ראשונים שמזכירים ב' דברים קביעות ולא לתענוג, ויתבאר שהם ב' תנאים נצרכים * בה"ג שיש ב' אופנים אקראי ולתענוג וכהנ"ל ומקורות לזה * נפק"מ למעשה בשבע ואין דרך לקבוע סעודה ע"ז * הדין כל שאחרים אם משום בטלה דעתו או שדי בדעת אחרים * **פרק ה':** אם צריך לקבוע סעודה על הפת לבד או גם בצירוף שאר דברים

תוכן העניינים

= שער שבת =

מאמר ג' – בענין פתיחת בקבוקים בשבת

לז

פרק א': מקורות שמלאכת שבת תלוי בשם כלי לגבי טומאה, וכל שיש שם כלי קודם מותר גם לסיים את הכלי * שיטת הירושלמי שאם יש שם כלי לטומאה מותר לסיימו ביו"ט * ר"ת בספר הישר ביאר שהתירו של רשב"ג משום שהכלי כבר גמור קודם, ותלוי במחלוקת ראב"צ ורבנן לגבי טומאה * **פרק ב':** מה קובע אם נחשב כלי לפני הפתיחה, ונפק"מ לדין בהגדרת פקק של בקבוקים * סברת ר"ת בספר הישר * ב' גירסאות בגמ' בחולין לגבי קולית * ברשב"א ותורא"ש תרצו שחלוק אם עומד לזה או לא * סברת ר"ת בתוס' * חילוק הלהורות נתן * שיטת הרמב"ם שזה כלל בכלי חרס * נידון מתחך * **פרק ג':** האם הבבלי סובר את תלית הירושלמי שלת"ק דר"א בר"צ מותר לגמור הכלי ביו"ט * אחרונים שאליבא דהבבלי ע"כ להלכה אסור מדרבנן * דברי הבבלי * ההבדל בין תלית הירושלמי לבבלי, ומשו"ה הוכיחו שמדרבנן אסור לכו"ע * טענה זו תמוהה מאוד * **פרק ד':** הבבלי מדבר בעודו לח לפני צירוף כבשן, והירושלמי לאחר צירוף כבשן * ב' המקרים ונפק"מ מסברא ביניהם * הטעם שלפני צירוף אסור כל מעשה, משא"כ לאחר צירוף * באיזה אופן מדובר כאן * הרבה מגדולי האחרונים האריכו כן, שהגמ' לפני צירוף, ואילו ר"א בר"צ הוא לאחר צירוף * **פרק ה':** ביאור הבבלי ותליתו בר"א בר"צ * שיטת הרמב"ם בפיה"מ שהוא משום שכלי חרס צירופן הוא גמר מלאכתו * ישוב האחרונים * **פרק ו':** ביאור דעת הרמב"ם. * הרמב"ם לכאורה פוסק שיטות סותרות לב' הלשונות של הגמ' * הישוב שהרמב"ם מדבר לאחר צירוף * הישוב המרווח שהגמ' הבינה בלשון המשנה שזה תיקון כלי גמור * איך הרמב"ם פסק במחלוקת רשב"ג ורבנן בדין אלפסין * פירוש מהר"ל פישלעס * שיטת הרשב"א בעבודת הקודש * **פרק ז':** סתירה לכ"ז משיטת ר"ת עצמו בפותח בית צואר * **פרק ח':** סתירה בירושלמי

מאמר ד' – בענין ביטול ברוב לעניין ביטול ושאר מלאכות שבת –

סא

חלק א'

פרק א': דברי הרמ"א בביטול במלח * תמיהת ר' שלמה קלוגר וישובו * פירוש הנתיבות * לשון שיבולי הלקט עצמו * חילוק אם הביטול לפני הנתיבה על האש לאחר * **פרק ב':** דעת הצ"ח בביטול במלאכת שבת * דעת האבני נזר שחולק

תוכן העניינים

ע"ז * טענת האגלי טל * טעם האגלי טל איננו משום שלא שייך ביטול בשבת *
האגלי טל תברא לגזיזה בביטול בחצי שיעור לענין שלא יצטרף * פרק ג':
ביטול באיסור גברא ובשבועה * פרק ד': סברא שביחס לעשיה לא מהני ביטול
בחפץ * קושית המרדכי על רקיקת דם, שמוכח שגם כלפי עשיה שייך ביטול *
פרק ה': גדר מלאכת שבת אינו שביתת גופו בעלמא אלא יצירת מלאכה

מאמר ה' – בענין ביטול ברוב לענין ביטול ושאר מלאכת שבת – חלק ב' עח

פרק א': טומאת משא * למה ביטול של לח בלח לא יהיה כטומאת משא *
ברא"ש ומהר"ם מרוטנברג מבואר שהדין משא דרבנן, ולא גזרו באיסורים * פרק
ב': שיטת הרשב"א שאסור לאוכל בב"א * ברשב"א מפורש שזה דרבנן, ומשום
אטו נו"ט באינו מינו * שיטת הגר"א ועוד שהוא מדרבנן משום אכוחא וטלולא *
פרק ג': שיטת הרשב"א שהגמ' על משא הוא רק במקרה מסוים שאין ביטול
אליבא דרבי יהודה שמב"מ לא בטל * פרק ד': איך נפסק להלכה בדין משא *
פרק ה': שיטת הרמב"ם בענין ביטול לטומאת משא * פרק ו': קושיות ממקרים
של ביטול בבת אחת שלא אסרו משום משא * פרק ז': דין ביטול היתר בהיתר *
חמץ שהתבטל לפני פסח * חמץ בפסח חזור וניעור משום שלא חל הביטול קודם
* ביטול בהיתר בהיתר, והאם חמץ לפי זמנו נחשב היתר * פרק ח': שיטת הר"ן
בגדרים שסותר דבריו והכרעת הדברים * חילוק בין הר"ן בגדרים להסוברים
שחמץ לא בטל * פרק ט': החילוק בין יבש ביבש ללח בלח * סיכום הדברים

מאמר ו' – בענין מלאכה קודם הבדלה קה

פרק א': איזה הבדלה מתירה לעשות מלאכה * שיטת רש"י וסיעתו * שיטת
הגאונים והראשונים הקדמונים * פרק ב': טעם האיסור מלאכה קודם הבדלה *
שיטת רש"י ללוות את השבת * שיטת האחרונים שנמשך קדושת השבת * ביאור
הגר"ז ברמב"ם שאסור לעשות חפציו קודם קיום הבדלה * פרק ג': איזה דברים
נאסרו קודם הבדלה * קושית על רבינו ירוחם מירושלמי * הדלקת נר הבדלה.
ומהלך חדש בכל הנ"ל מתשובות מהר"ם מרוטנברג החדשות * פרק ד': שיטת
הרשב"א שגם מלאכה נחשב טעה בזו ובזו * שיטת רבינו ירוחם ושיטת המג"א
בדעתו ופי' חדש ברי"ו * פרק ה': דברי הגאון על המקום שאומרים אתה חוננתנו

תוכן העניינים

* דברי הגר"א תמיהת ר' שלמה קלוגר * הדין טופס ברכות * לומר אבינו מלכנו בשבת

= שער עירובין =

מאמר ז' – בענין שימוש בעירובין בערים שלנו בחינה מחודשת – חלק א' קכג

פרק א': המקור בגמ' לדין אתו רבים * גירסת הגמרא שבפנינו * ההכרעת הראשונים להלכה שאתו רבים ע"פ גירסא זו * שיטות החולקות שאין אתו רבים * הכרעת הפוסקים * פרק ב': גירסת רבינו חננאל ובית מדרשו * ביאור הדבר ששם ד' הוה כחצר שרבים נכנסים שם * נפק"מ לדינא בין הגירסאות * מקורות בראשונים שפסקו ב' המימרות והפוסקים התקשו בזה משום גירסתם הנ"ל * פרק ג': שיטת הרמב"ם, דלתות ננעלות או ראויות להנעל, ואם זה ראייה על אתו רבים * לשון הרמב"ם * דין דלתות ראויות להינעל * הרמב"ם במקו"א כתב דלתות ננעלות * בטור צ"ע אותו דיוק * פרק ד': שיטות שראויות להינעל מהני מדאורייתא * ראית שאר הראשונים של"מ ראויות להינעל מדאורייתא, ופירוש אחר לדעת הראב"ן ורבינו ירוחם * דעת הרמב"ם בביאור הסוגיא * היוצא מזה לדעת הרמב"ם * פרק ה': הדין שבחצר אין בעיה של רגל הרבים * הראב"ד ורמב"ן והרשב"א מודים לעצם הסבר שמקום שמוגדר כרשות יחיד אין אתו רבים * פרק ו': מעלת שם ד' מחיצות אליבא דהרמב"ם * שיטת הרמב"ם שחייב רה"י רק בד' מחיצות * קושית הראשונים מגמ', וגירסת רבינו חננאל שם כרמב"ם * צ"ב המשך הגמ' לגירסת הר"ח * נראה דלר"ח דלת חשיבא מחיצה רק כאשר יש ד' מחיצות * עוד מקורות שבר' מחיצות די במחיצות גרועות * מעלת שם ד' מחיצות בסוכה * העולה בזה הלכה למעשה * הישום למעשה

מאמר ח' – בענין שימוש בעירובין בערים שלנו בחינה מחודשת – חלק ב' קנא

פרק ו': הסוגיא של פרצה בקרן זוית * הנפק"מ למעשה בדבריו * הביאור בגמ' * בראשונים מפורש שזו בעיה בדרך בנ"א ולא בעומד מרובה * עוד מקור מפורש בראשונים בדין גזוזטרא זה שלא כנגד זה * פי תקרה בקרן זוית * גדולי

תוכן העניינים

האחרונים למדו מזה כלל לכל שלא כדרך לא מהני * פרק ז': סילוק מחיצות * מחולקת רבני זמננו בדעת החזו"א אם מחיצה ד"ט בפנ"ע עושה סילוק או צריך סגירת רשות * הנפק"מ למעשה בשיטת המחמירים בסילוק ע"י פס ד' * מקור הדין מגמ' * מוכח מכל גדולי אחרונים בדין קנה בתוך חצר שלא סברו הבעיה של סילוק מחיצות * פרק ח': דין חצר קטנה שנכנסה לגדולה שקשה לחזו"א ועפ"ז חידשו חידוש עצום לקולא בדאורייתא * הביאור הלכה בדעת הרא"ש - האם הוא נגד החזו"א או כחידוש הנ"ל * פרק ט': האם יש גבול לגודל המקום שאפשר לערב * הגמ' כולי עלמא מקיף אוקיינוס * שיטת התוס' וסיעתם שהחסרון הוא רק במחיצה בידי שמים * הכנסת יחזקאל שמוקף לדירה מהני להפקיע אתו רבים * שיטת המג"א בתוס' * שיטת הרמב"ן וסיעתו * שיטת הריטב"א * עוד מקומות שהריטב"א כותב על רואה עצמו בתוך מחיצות * שיעור רואה עצמו בתוך מחיצות * לשון הר"ן שדי במחיצות דאורייתא וא"כ לק"מ * אחרונים שלא קיבלו להלכה את ההגבלה של רואה עצמו * העולה לדינא בענין גודל המקום שאפשר לערב * פרק י': האם פרצת עשר דאורייתא או דרבנן * הראיה מקושית הגמ' וכל ראשונים שכל העולם רה"י משום היקף אוקיינוס * ראה משיטות הראשונים שפרצת עשר אסור רק כנגדו * הראיה מפרצת חומות ירושלים * פרק י"א: האם אפשר לערב מבוי שבני המבוי לא יכולים לסגור מבני רה"ר * פרק י"ב: שיטות שעומד מרובה מהני גם למ"ד אתו רבים * פרק י"ג: דין מפולש משער לשער * לשון רש"י שדין פילוש ומכוון הוא כאשר יש חומות * שיטות ראשונים שגם בלא חומה יש דין מכוון ביושר משער לעשר * בראשוני אשכנז כתבו שאין לנו רה"ר משום שאין מכוונים משער לשער * דעת הפרמ"ג והמשנ"ב * הירושלמי שהביא הריטב"א * לשיטות שרק בחומה האם משום שאז יש מחיצות

= שער יום טוב =

קצה

מאמר ט' - בענין רחיצה ביו"ט

הקדמה: מחלוקת אם מותר לחמם מים לרחיצת גופו * פרק א': גדר הדין שווה לכל נפש * האם דבר שמועיל לרפואה נחשב שווה לכל נפש * מחלוקת האחרונים אם תלוי במספר אנשים או בכמה נצרך * האם די שאם אנשים היו במצב שלו היו צריכים * חילוק בין דבר שהוא הגדרה באדם, לבין מקרה שקרה

תוכן העניינים

* פרק ב': הסוגיא בכתובות דף ז' * ספק בביאור תירוץ הגמ' על צבי * שיטה שלא דנים את פרטי הצורך אלא הצורך הכללי * שיטה שגם העניים רוצים רק שקשה להשיג * האם מאכל עניים נחשב שווה לכל נפש, וכן מאכל עשירים שעניים לא אוהבים * הדין מליגת עור * השיטות שבאוכל נפש עצמו אין דין שווה לכל נפש * פרק ג': בזמננו * גזירת מרחצאות * מצטער בגזירת מרחצאות * פרק ד': רחיצת חלק מגופו אם מותר * רחיצה פיו"ר במרחץ * פתיחת ברז וסגירתו * אופנים ש"הואיל" מתיר לכתחילה * שינוי באופן העשייה אבל המטרה דומה לצרכים נפוצים

מאמר י' – עניין הנענועים, והקשר בין זה לראש השנה ותקיעת שופר

עניין הנענועים, והקשר בין זה לראש השנה ותקיעת שופר * פירוש חדש מערוגת הבושם * גמר הכפרה של הימים נוראים רק בסכות, ולכן זה רק ראשון לחשבון * עניין רינון עצי היער * טעם נוסף שזוכים בנענועים משום שירי מצוה * ענין שיירי מצוה מעכבים את הפורענות * הכונה בזמן תקיעת שופר * עניין שעת סכנה

= שער רוב =

מאמר י"א – בין רובא דאיתא קמן לרובא דליתא קמן

פרק א': בירור הסוגיא והראשונים * בכל מקום גמ' מבואר שליתא קמן גרע מאיתא קמן, וטעם הדבר שהרוב והמיעוט אינם ברורים לפנינו * בליתא יותר חוששים למיעוט משאר איתא * לענין אין הולכין בממון אחר הרוב – שיטות שבאיתא קמן הולכים. * הו"א בתוס' שבנפשות לא אזלינן בתר רובא דליתא, ונראה שבממונות כך מסקנתם * פרק ב': מקורות מגדולי האחרונים ונפק"מ * חילוק לגבי רוב בספק טומאה ברה"י וספק ממזר בין רובא דאיתא לרובא דליתא * ס"ס כרוב ועדיף מרוב, רק רובא דליתא, אבל רובא דאיתא עדיף מס"ס * צירוף ב' מיעוטים לאסור שיהיה רוב, בחו"ד שבליתא מצטרף משא"כ באיתא לא מצטרף כיון שכל מיעוט כמי שאינו * סיכום הדברים * פרק ג': התוס' רא"ש בבא מציעא דף י"א שרוב ל"ה ודאי, וחילוקי האחרונים שזה רק בדאיתא קמן

תוכן העניינים

ולא בדליתא קמן * ההגדרה של ליתא קמן * אי אפשר לומר שליתא קמן הוא רק טבע, כי הוא גם הרגלי בנ"א, בלא הכרח כלל * השיטות שס"ל שליתא קמן הוא הגדרה לעצמה * מקורות רבים שרובא דליתא אינו הגדרה שונה, אלא רובא דאיתא לא ברור * אחרונים שסברו שאיתא קמן הוא רק כאשר אפ"ל שהמיעוט הוא כמי שאינו, ולכן ט' חנויות נחשב ליתא קמן * פרק ד': עד אחד נגד רוב – חילוק בין איתא קמן לליתא קמן * בשיטות שע"א לא נאמן נגד רוב – האם יש חילוק בין איתא קמן לליתא קמן * שיטת רע"א לגבי ע"א נגד רוב – שבאיתא קמן נאמן לאסור ובליתא קמן לא

= שער ריבית =

מאמר י"ב – החילוקים בין ריבית בהלואה לריבית במקח – חלק א' רסא

פרק א': מה מגדיר עיסקא כמקח או כהלואה * דברי האחרונים * הלואה רק כאשר הקרן קיים ובלא"ה מוגדר כמקח * הלואה הוא שאלה דלא הדרא בעינא * הלואה אינו קונה את גופו * בפירעון חוב כאילו חוזר החפץ הראשון * האיסור דרבנן בריבית במקח הוא משום שדומה להלואה, ונפק"מ בזה * מה הדין בב' סוגי מטבעות אם נחשב הלואה או מכירה * פרק ב': מה מקור החילוק שריבית אסור רק בהלואה ולא במקח * שיטות שגדרש מפסוק * שיטת הריטב"א מסברא משום צד אחד * פרק ג': מחלוקת מבי"ט ומהריב"ל בקוצץ על הלואה קניה ביוקר * מחלוקת מבי"ט ומהריב"ל אם מדרשה או משום שבמקח תמיד מגדירו במחיר על החפץ ולא ככסף בפנ"ע * הקושיה מלא ישכור ממנו בפחות * שיטות שהמבי"ט רק כאשר עיקר כונתם למכירה וההלואה כפיצוי * פרק ד': האם צריך מכירה בדיני ממונות

מאמר י"ג – החילוקים בין ריבית בהלואה לריבית במקח – חלק ב' רצג

פרק ה': קציעה על נכס כאשר אין מתכונים כלל למכירתו * המקור הראשון לנדון זה נמצא בגאונים * דעת האחרונים * המתירים * דעת המבי"ט * האוסרים * המנהג * פשרות בין השיטות * השיטות שגם כאשר לא חל בחו"מ מהני

תוכן העניינים

להתיר ריבית * מנהג ירושלים למכור אותו נכס כמה פעמים * תשובות הרמ"א שתלה לשון מכירה בהלואה בר"י מאורלניש על ריבית דרך קנס * פרק ו': קציעה על דבר אחר כאשר כונתו לריבית * מפר"ז על שדהו * פרק ז': תשובות מהר"ם מרוטנברג על מלמד * דברי הבית יוסף שהיה אפשר להתיר כאשר מפרש שזה הלואה חן * פרק ח': הארכת זמן במקח אם נחשב כהלואה

מאמר י"ד – בענין ריבית בדמי מקח והיתרים לכך שכך

פרק א': מחלוקת רש"י ור"ח בהיתר טרשא דר"נ * האם לר"ח מותר גם ביצא השער * פרק ב': האם לרש"י צריך שהשער בזמן התשלום יהיה כפי המחיר היקר שקבעו * שיטת הרמב"ן שלא יהיה מחזי כריבית * שיטת הרשב"א שרבנן התירו שלא תנעל דלת בפני לוקחים * להלכה ולמעשה * הפרזה במחיר כאשר לא יצא השער * פרק ג': חילוק בין הרמב"ן לטור אם תלוי בפסיקה או בזמן התשלום * האם כל סברא היא היתר בפנ"ע * שיטת הרשב"א שכ"א היתר בפנ"ע, ושאי"צ רוב פעמים אלא די באפשרות * מחלוקת רשב"א וראב"ן אם מהני שינוי לאחר זמן לומר שאין שומתו ידועה * פרק ד': הדין של מעילים * היתר בשער שמשנתה תדיר גם בלא יצא השער * סברת ראב"ן שצריך שהשינוי יכול לקרות מיד בזמן הקציעה, ומ"מ די בזה שיש מי שמשלם ביוקר * פרק ה': ההיתר בפסיקה באין שומתו ידוע * יצא השער ולא ניכר שומתו מפני שיש כמה רמות * ההיתר שלעולם לא יהיה שער ידוע * פרק ו': מפרש שאם ישלם במזומן יעשה הנחה. אם נחשב מפרש שבאשראי ישלם יותר * המחלוקת בביאור הרמב"ם * כאשר יש כמה מחירים בשוק במצבים שונים, והוא במצב שהמחיר זול אם נחשב מפרש לקצוץ ביוקר * הטעם שיותר לדעת הרמב"ם משום שאוזולי מוזיל ונפק"מ למעשה * האם די באפשרות סבירה שיעלה המחיר * פרק ז': ג' גירסאות בהגהות מרדכי

מאמר ט"ו – בענין היתר עיסקא שנט

פרק א': היתר עיסקא ולא מתעסק עם הכסף * ראייה מתשובות הרשב"א * תשובה מפורשת מהראב"ד על זה * מחלוקת ראשונים אם הריוח צריך להיות מהכסף שלו ממש * שיטת ר' אברהם בן המשאת בנימין * פרק ב': כאשר כל האחריות על הנותן אם מותר דבר קצוב * שיטת בעלי התוס' * שיטת הרי"ד * ביאור הט"ז * שיטת העיטור * להלכה * פרק ג': תנאי שעושים ע"ד לעבור עליו

תוכן העניינים

* פרק ד': הטלת בירור מיוחד על המקבל * חיוב שבועה על הריחוק ותשלום דבר קצוב אם לא נשבע * עצם גדר החיוב שבועה * שיטת טור האבן

= שער עבודה זרה =

מאמר ט"ז – בגדר עבודה זרה ומה נכלל בזה – חלק א' שצג

הקדמה: השאלות למעשה * קבלת השפעות מאנשים * האם עבודה זרה יכולה להועיל לעבודה * פרק א': הגדרת עבודה זרה, ככל בעל כח להשפיע, אע"פ שמורה בהקב"ה * מחלוקת הרמב"ם ושאר ראשונים בפירוש עובד מאהבה ומיראה * דעת הראשונים שעבודה לשם תועלת היא קבלה באלוה, אע"פ שידוע שאין עוד מלבד הקב"ה * דעת הרמב"ם בעבודה של דור אנוש * מחלוקת האחרונים בדעת הרמב"ם אם לב"נ יש איסור לעבוד כדור אנוש, או שרק מתאר איך הגיעו לעכו"ם * ישוב האחרונים על הרמב"ם, שחלוק נותן להם ממשלה לענין מסוים ולבין שיש להם כוח לפעול בעלמא * בתבואת שור מאריך שע"ז הוא כבוד או ביקוש תועלת אע"פ שאינו מקבלו באלוה * פרק ב': בענין מקטר לשד, שהראשונים הוכיחו שאי"צ קבלה באלוה * שיטת רוב הראשונים שעבודה לשם פיוס הוה ע"ז * שיטת הרי"ד והרי"א שפיוס אינו ע"ז אם אינו מקבלו באלוה * דעת השו"ע * מיתוק שעושים לשדים * הפולמוס במשך הדורות על מיתוק שעושים לשדים * תשובה גדולה עם חידושים נפלאים של רי"א מקומרנא על ענין זה * פרק ג': ענין מכניסי רחמים * בר"י ב"ר יקר מפורש שיש בזה בעיה של ע"ז * עוד שיטות שאסור משום אמצעים אך הבעיה שלא יבאו לטעות * הפולמוס באיטליה * וצריך לברר איך הכרעת הדברים * שיטת הרי"א בענין זה שמותר, כמו שהתיר מיתוק שעושים לשדים * פרק ד': דין קדושי עכו"ם אם הוה ע"ז אע"פ שאינו מקבלו באלוה * מחלוקת הראשונים אם ל"קדושי העכו"ם" יש דין של ע"ז * שו"ת נר המערבי שמאריך לאסור קדושי ישמעאלים * תשובות רש"י על שבועה בעצמות הקדושים

מאמר י"ז – בגדר עבודה זרה ומה נכלל בזה – חלק ב' תכב

פרק ה': ענין צדיקים * הנושא * ענין קבלת שפע מהצדיקים * המתבאר בחלק א' בענין קדושי הנכרים * בקשות מהצדיק לישועה או להתפלל עבורו * איך נקבע

תוכן העניינים

דבר כבקשה ואיך כתפילה * דברי נפש החיים * ספר חיי הנפש ותמיהות על
דבירו * דברי הג"ר י"מ מורגנשטרן * פרק ו': איסור עשיית אמצעי בינו לבין
הקב"ה * למה מותר לבקש מאחר להתפלל עבורו * בית אלוקים - לבקש מאחר
להתפלל עבורו מותר רק מבנ"א שאי אפשר לטעות שיש להם כח * מהר"ל
וחתם סופר שדנו איזה היתר יש לבקש מאחר להתפלל * מהר"ם שי"ק על
תפילה בקברים * היוצא מדברינו * פרק ז': אם יש תועלת לעובדי ע"ז * מקורות
בתנ"ך שאין תועלת בע"ז * גמרה מפורשת ע"ז שאין תועלת בע"ז * התפרסם
בשם ספרי קדמונים שיש תועלת לעובדים ע"ז * דברי דרשות הר"ן שיש חילוק
בין מצד משפיעים שזה ע"ז להכנת המקבלים שמותר * מסקנת הדברים * דברי
המקובלים * עוד לשונות שיש תועלת, ופירשו שהוא ענין כישוף * החילוק במה
שהשפעה ע"י כישוף ולא אלקות ח"ו * ענין כישוף והחילוק בין זה לע"ז *
ביאור הדבר שאינו משום כח הטומאה אלא בחירת האדם

= שער איסור והיתר =

מאמר י"ח - בענין גדר בליעת כלים והכשרם תנא

פרק א': רוב תשמישו וגדר בליעת כלים והכשרם * הדין שהולכים אחר רוב
תשמישו * טעם הדין אם דאורייתא או דרבנן * קושיה על הסברא שהוא דרבנן *
הדין שבליעה בכלים אוסרת * לענין כלי גללים * לענין כלי אבנים * שיטת
הרי"ד - שכלי אבנים ככלי חרס * כלי עצם - דעת רש"י * סיכום השיטות *
הכשר כלי חרס * ביאור הדבר * קושיות על גדר זה * פרק ב': איך מגדירים את
רוב השימוש - שיטה מחודשת באחרונים וביאור שונה לפי"ז בגדר רוב תשמישו
* גדר רוב תשמישו אם בדרכו של הכלי או בליעות האיסור * לשונות המשנ"ב
* דברי התוס' בפסחים וביאור הבית שלמה והנצי"ב. וכן חו"ד כע"ז * מיעוט
שימוש בחמץ * מוכח מכ"ז שביארו רוב תשמישו באופן אחר וכפי שאיתא בכמה
אחרונים * תימה הרי תמיד הדין שבבישול פעם אחת הקדירה נאסרת * שיטת
התוס' בפירוש הגמ' שמשערין בקדירה * שיטת העיטור * הטעם תמיד משום
דלא ידיעינן * פרק ג': רוב תשמישו להשתמש אח"כ בדבר חריף * לרשב"א איך
אפשר להשתמש אח"כ בחריף * הטעם שמחליא רק מדרבנן * תירוץ האחרונים
שמהני ע"ז רוב תשמישו באינו חריף. וביאור דבריהם * שיטת השב יעקב שחריף
מהני רק על פגם מחמת הכלי * פרק ד': האם רוב תשמישו נפסק להלכה, ומה

תוכן העניינים

הדין בדיעבד לרמ"א * מחלוקת המחבר והרמ"א והדין בדיעבד * אחרונים
שכתבו שהרמ"א לא מדינא * שיטת הט"ז מפני הרואים * מה נחשב מיעוט
שימוש * כמה הכרעות של העין יצחק

מאמר י"ט – בגדרי ריחא וזיעה והדין בתנורים ובמקום פתוח תפז

פרק א': ב' הסוגיות של ריחא מילתא בפסחים ועבודה זרה * הסוגיא בפסחים –
בגדרי טעם כעיקר * הסוגיא בעבודה זרה – אם הרחה כאכילה * קושיות ע"ז
מתוך הסוגיא בע"ז * פרק ב': מקורות שפת חמה לא משום חוזק הריח * הסבר
חדש בדין ריח של טכ"ע * בראשונים השוו פת חמה לדין עומד לריח ולדין כונה
להריח * פרק ג': האם בתנורים שלנו יש ריחא או זיעה * פרק ד': המקורות של
הרמ"א לאסור תחת המחבת * המקור מניעור או כיסה * המקור של שו"ת
הרא"ש מטומאה וטהרה * דברי הטור * מחלוקת הפוסקים בבהכשר "קאכלין" *
השאלת יעב"ץ והמסתעף * פרק ו': בענין זיעה חוזרת ואוסרת * בענין מקום
פתוח * התוחב כף אם צריכים לשער גם מה מבחוץ לתבשיל משום זיעה *
הטעם שחוזרת ואוסרת ולמה במקום פתוח אין דין זה * מקורות שאי"צ יס"ב
בזיעה לאסור את הלמטה * מקורות שזיעה משום חיבור

מאמר כ' – בענין סימני עופות תקיח

פרק א': בגדר סימני טהרה בעופות * ד' סימני טהרה * שיטת היראים ודברי
החת"ס * עוף עם סימני טהרה שדורס בפועל * פרק ב': מין טהור עם סימני
טומאה ולהפך * מחלוקת תוס' בנדה עם תוס' בחולין * דחית החזו"א וסתירה
לזה * מחלוקת הפוסקים להלכה * דברי הבית מאיר ומה שצ"ב בזה * פרק ג':
מסורת * מקור הדין מסורת * ויכוחים מה נחשב מין חדש לגבי מסורת *
מחלוקת רש"י ור' משה ב"ר יוסף בסוגיא נשר. והכרעת הראשונים * הכרעת
הב"י והדרכי משה כר"מ בר"י. והדרישה חולק * הכרעת הפוסקים כר"מ בר"י *
בשו"ע ורמ"א לא הקילו כר"מ בר"י * שיטת הפוסקים שזה חומרא בעלמא
ובספיקות אפשר להקל * שיטות שזה חשש מדינא * פרק ד': ראיות הפוסקים מה
נחשב לשינוי * פרק ה': תרנגול הודו * פרק ו': באוונים ל"ש ר"מ בר"י וישוב
לזה * פרק ז': ריעותות שמוצאים במינים חדשים אבל כבר נמצאים גם במינים
ידועים לטהורים

תוכן העניינים

= שער מקואות =

מאמר כ"א – בעניין זוחלין במקוה, ואשבורן במעין, ופרטי דיניהם למעשה תקלג

פרק א': שיטת הגר"א * דין מקוה בזוחלין * שיטת הגר"א בפסול זוחלים * דברי הגר"א על זחילה שאינה ניכרת * זחילה בכל המים אך תמיד ישאר מ"ס * **פרק ב':** שיטת הריב"ש והש"ך * כעין סברא זו ביאר ההרי בשמים בדעת הש"ך * פילטר * לפרש את התוס' ביומא ע"פ העצי ברושים * **פרק ג':** עוד פירוש בטור ודעת החזו"א * פשטות כונת הטור * פירוש החזו"א בטור ושול"ע ונפק"מ למעשה שמתיר גם זחילה ניכרת * **פרק ד':** פירוש ב' הלשונות ברא"ש * החילוק בין ב' הלשונות הראשונים ברא"ש * פירוש מחודש בחזו"א בהנ"ל * שיטת המרדכי * שיטת הדברי חיים על זחילה נכנסת * **פרק ה':** אשבורן במעין * דין מעין באשבורן * מעין שאינו נובע * שיטת רבינו שמחה שבור עומד נחשב מעין * שיטת ראבי"ה וסיעתו שאינו נחשב מעין * קושיה מב' משניות * התוס' בכורות דנו שמעין לא מטהר באשבורן * שיטת בה"ג בענין סכר בנהר * מהרי"ק בשם אור זרוע

מאמר כ"ב – בענין הכשר מים שאובין על ידי המשכה, וגדר פסול מים שאובין ועל ידי אדם במקוה תקסא

פרק א': הסוגיא בתמורה * האם מועיל המשכה בכולה * האם גורסים בדברי ר' יוחנן "כולה" * גם לרש"י יתכן שפוסקים ראב"י * **פרק ב':** טעם ההיתר ע"י המשכה * רק הפקעה בדין ג"ל * שיטת היראים והרי"ד * **פרק ג':** שיטות שגדר שאיבה הוא תלישת המים מהקרקע * שיטת הרי"ד * **פרק ד':** השיטת שצריך המשכה ג"ט * שיטות שבעינן שיכלה כוחו * שיטות שג"ט הוא משום שיכלה כוחו * **פרק ה':** חילוק בהמשכה בכולה בין בפסול שאובין לפסול בידי אדם * שיטת הראב"ד לחלק בין פסול שאובין לבידי אדם * שיטת הט"ז להלכה * מחלוקת הראשונים אם ידי אדם זה פסול בפנ"ע או פסול שאובין ונפק"מ * פולמוס המקוה דרוויגו שנחלקו בענין זה * מהר"ם חביב וחתם סופר כט"ז שאם המים מחוברים שפיר דמי * האם המשכה בכולה על פסול בידי אדם צריך דיני המשכה רגילים * תמיה איך הראב"ד מקיל בבידי אדם יותר משאוב בכלי * **פרק**

תוכן העניינים

ז': הכרעת הראשונים להלכה האם אפשר לעשות את כל המקוה ע"י המשכה *
האם זה הכרעה ודאית או ספק * פרק ח': האם המשכה סברא דרבנן או
דאורייתא * האם הרי"ף שהכשיר בכולה משום שס"ל שאובין דרבנן * בראב"ד
בב' מקומות נראה כרמב"ן * דעות בראשונים שגם האוסרים בכולה רק מדרבנן
* הכרעת הפוסקים * מקרים שהפוסקים צירפו המשכה בכולה להתיר

מאמר כ"ג – בענין זחילה ממקוה למקוה תקצב

פרק א': כאשר יש נקב שפוח"נ * מחלוקת רבי שלמה קלוגר והבית שלמה בטעם
הדבר * כמה נקודות שנחלקו בהם רש"ק והבית שלמה * סברת הבית שלמה
שכל שנחשב זחילה, ההשקה לא מתחילה. * ישוב הדברי יואל על טענת הבית
שלמה, שאם המים נחו זמן מסוים הוה חיבור גם כאשר שוב זוחל. * דעת המי
שילוח שצריך חיבור בעומק המים בכדי שהחיבור יהיה בלא זחילה, ושוב מכשיר
גם זחילה למעלה * פרק ב': כאשר הנקב פחות משפוח"נ * ראיות שגם בפחות
משפוח"נ לא נחשב זחילה * פרק ג': דעת החת"ם סופר משום שמים במים ל"ח
זחילה, וספק בדעתו אם צריך גם לחיבור * הרחבת המהר"ם שי"ק בכונתו * פרק
ד': האם כאשר המים גם חוזרים יש להתיר משום הריב"ש * פרק ה': המקורות
שהאוסרים דיברו רק כאשר אין המפלס שווה

מאמר כ"ד – בענין איזה כלים עושים את המים שאובין תריד

פרק א': אם בעינן עומד לקבל מים או כל דבר * הדין עומד לקבלה * דין ראוי
לקבלת מים * דין חקק לקבלת צרורות עושה שאובין * ברשב"א מפורש שבענין
עומד לקבל מים, ואין כלל דין בפנ"ע של ראוי, וכן בשו"ע * בכל הראשונים
מפורש שאין ב' הלכות אלא רק דין עומד * פרק ב': למה מהני חקיקה לקבלת
צרורות * בענין קבלת מים לרגע עבור מטרה * לשיטת הראב"ד * פרק ג':
המשנה העבירו ע"ג שפה * משנה מפורשת שלא נפסלים המים כאשר לא
נכנסים לבית קיבול. * תירוץ הגידולי טהרה וסיעתו שר"ל בסמוך לשוקת *
ישוב המי שילוח ור"מ אריק * ישוב רבי יצחק הגדול מפוזנא * פרק ד': אם כלי
קיבול במקצת כלי גורם שכל הכלי יעשה שאובין * הטור ושו"ע ע"י חריץ
במקצת כל הכלי עושה שאובין * פירוש בש"ך שרק לענין לא לעשות המשכה *
מחלוקת הפוסקים * ביאור בטור ושו"ע שהוא דין רק בצינור עץ מטעם מסיום *
פרק ה': ביאור ההג' מרדכי, והטעם שבעץ מהני חקיקה כ"ש * ההג' מרדכי
קידושין * מחלוקת ראשונים בדין זה * פרק ו': הדין קבלה לדעת * פרק ז': חריץ

תוכן העניינים

סתום שלא ביטל שם כלי * חריץ סתום אם עושה שאובין * מחלוקות היראים עם
שאר ראשונים בביאור המשנה * לכאורה מוכח שלכל הראשונים מלבד היראים
לא בטל שם כלי * פרק ח': הסוגיא של כלי העשוי למלאות * פרק ט': שיטות
שלכאורה לא הצריכו שיעמוד לקבלה כדי לעשות שאובין * הג' מרדכי ודעת
החת"ם סופר * שיטת הראב"ד שאי"צ עומד לקבלה והאם זה לגבי שאובין *
פרק י': האם פלסטיק ומתכת כמו עץ או חרס לגבי שיעור החקיקה שפוסלת

**מאמר כ"ה – בענין צירוף נקבים לשיעור שפופרת הנוד, ובענין
פילטר למקוה תרמו**

הקדמה * לשון השו"ע * ראית הראב"ה מהסוגיא בחגיגה * קושית החכם צבי
מרש"י * פירוש הסוגיא אליבא דרש"י והר"ח * ישוב קושית החכם צבי לפי"ז *
פירוש החכם צבי * קושית הלבושי שרד השניה * שיטת הר"ש בביאור המשנה
והאם חולק על הראב"ה * ראייה גדולה מהרמ"א להגדרה זו שרק לצירוף מ"ס
ולא לענין חיבור והשקה * גם לראב"ה כדי לטבול בתוכו בענין מוקף מים מכל
צד * המקוה בוילנא בשנת תר"ח * סיכום

פתיחה

במעלת לימוד התורה

אודה ה' בכל לבבי, על כל הטובות שהטיב עמי ועם בני ביתי, ובפרט על שזכיתי לישב באהלה של תורה, זה הרבה שנים. ושהאיר עיני בתורתו, ולחדש בדברי תורה, ואפתח במעלת לימוד התורה.

א.

איתא בספרי פרשת קרח פסקא קי"ט על דוד המלך "ואומר זמירות היו לי חקיך שומע אני נפשי שליוה ת"ל בבית מגורי במעלות ובמצדות וכן הוא אומר בברחו מפני שאול במערה וכן הוא אומר נפשי בכפי תמיד ותורתך לא שכחתי אבל משלמד דוד תורה ונתרגל בה מהו אומר טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף שזהב וכסף מוציאים את האדם מן העולם הזה ומן העולם הבא אבל תורה מביאה את האדם לחיי העולם הזה ולחיי העולם הבא". ולפי גירסת הגר"א במקום "ונתרגל בה" איתא "ונתגדל בה", וכונתם אחד עיין בביאור הנצי"ב מש"כ. מבואר בספרי שהדרגה ללמוד תורה בזמן סכנה, בברחו מפני שאול, במעלות ומצודות, היא דרגה פחותה מההשגה של טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף, שהשגה זו זכה רק אחר שהתעסק בדברי תורה ונתגדל בה. והדברים מופלאים, הרי ההשגה של טוב לי תורת פיך לכאורה היא השגה פשוטה שנדרש מכל יהודי, להבין שמעלות רוחניות יותר חשובות מכסף וזהב. וזה תחילה וראש לכל עבודת האדם. ואילו ללמוד תורה בזמן סכנת נפשות, בזמן שבורח מנוקשי נפשו הוא מדרגה נשגבה מאוד וצ"ב.

ובאמת עצם הפסוק טוב לי וגו' צ"ב, איזה שבח זה לתורה, שעשועיו של הקב"ה שאמר איני יכול להבדל ממנה, חמדת המלאכים שביקשו תנה הודך על השמים, שהיא יותר טובה מחפצים גשמיים נמוכים. וכעין זה הייתי תמה על שהיה מרגליה בפומיה של ראשי הישיבות הזקנים, כאשר היה בדיחה דעתם, לומר על תורתם "דבר זה שווה מליון דולר", ואיזה שבח יש לדבר רוחני שהוא שווה כקיבוץ המון גושי חומר*. ולבאר הדברים צריך להקדים.

(א). ועיין במוסר ודעת חלק ב' עמ' רכ"ט כעין שאלה זו על הפסוק בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך, ואיזה שבח זה להקב"ה שהוא יותר גדול מחכמי הגוים. ועיין מה שכתב בעמוד רל"ד בשם רבי ירוחם עיי"ש.

ב.

ידועים דברי הג"ר ישראל מסלאנט באיגרת המוסר שנחלקו המחברים במהות יצר הרע, אם הוא כמלאך מסית, וכח טומאה או שהוא כחות נפשיים שיש באדם. והגרי"ס האריך שם שנראה בעליל שב' השיטות נכונות. אך לא ביאר מה תפקידו של כל סוג של יצה"ר, איך שונה פעולתם, ובמה שונה אופן ההתמודדות עם ב' סוגי היצר. ומצאתי בספר קדמון, פירוש על ספר איוב לרבי יצחק הכהן שהודפס בקושטא בשנת ש"ה, שהאריך לבאר את הדברים היטב על הפסוק בתחילת הספר ויהי היום כו' עיי"ש היטב, ומאריך להביא מקורות מחז"ל לב' סוגי יצר הרע הנ"ל, ומבאר את גדרם ותפקידם. ואני אכתוב בלשוני כפי שהבנתי מדבריו, עם הרחבות. והוא, שסוג היצר שבגוף, הוא שיש כוחות בנפש עם כל מיני רצונות, קנאה תאוה כבוד, והם נקראים יצר הרע מפני שהם מושכים את האדם לעשות רע, אך מפני שהם כוחות פשוטים טבועים בנפש, אין להם הבדל אם יקבלו את רצונם בהיתר או באיסור. למשל כח שבנפש שתאב לאכילה, אין לה הבדל אם זה מבשר שחוטות או בשר תמותות, כל שמתמלאת תאותה. וזה ביאור המדרש רבה בראשית ט' ט' שאלמלא יצר הרע לא היה אדם נושא אשה ולא בונה בית, שכח זה באדם שנקרא יצר הרע, שבע רצון גם מאשה שנושא האדם במצוה, וגם מבית שנעשה כדין. וידועים דברי הזוהר הקדוש פ' תולדות דף קל"ח: "הכי איצטריך יצה"ר לעולם, כמטרא לעולם. דאלמלא יצה"ר חדותא דשמעתא לא ליהוי וכו'". שהוא ג"כ כוח בנפש של ניצוח, ובא על סיפוקו גם באופן של מצוה של תלמוד תורה. ותפקידו של היצה"ר השני המלאך הרע, הוא להסית ולשכנע את האדם, שלא יקבל סיפוקו של הכוחות הנ"ל אלא בדרך איסור. כח הכבוד לא יבוא על סיפוקו אלא באופן של רדיפה אחר הכבוד, כח הניצוח אלא בעל מנת לקנטר, ועד"ז כפי הדוגמאות שהבאנו. ולכן קראו חז"ל ליצר הרע- סמאל רכוב על נחש, שהמלאך רוכב ושולט על הכוחות שבאדם להביא אותם לאיסור. וב' יצרי הרע אלו נצרכים להביא אדם לחטא, שכל שלא היה החלק הראשון שבכוחות נפשו לא היה למלאך את מי להסית, וכל שלא היה מסית לא רוצה לעשות דוקא באופן של איסור. וכאשר הסמאל רכוב על נחש אז הוא שנעשה האדם בעל עבירה.

ג.

ובדרכי מלחמה עם היצר מתחלק לפי ב' סוגי היצר הנ"ל. שביצר המסית עיקר העבודה לדחות דבריו מכל וכל, שאין תועלת לסיפוק האדם בקבלת הדברים דוקא בדרך איסור, ואדרבה בזה הוא ינחול מפח נפש, ושפלות ובזיון. וכן צריך התגברות היראה וראית המפלה לחוטא בעולם הבא, ופעולות אלו מסייעות לאדם לא לשמוע לקול המסית. ואילו היצר של

(ב). ובאגרת ל' יותר הרחיב בזה, והוא כעין דברינו כפי שיתבאר.

כוחות נפש הדרך אינו להילחם בהם ולבטלם, אלא לנתבם לטוב. וזה משום שאין בהם רצון לאיסור, אלא לבוא על סיפוקם. וא"כ זה כוח גדול לבנות עמו דברים טובים. ואדרבה אם ינסה לבטלם לא יצליח וגם ישבור כוחות נפשו. וענין ניתובם לטוב יש ב' מדרגות: א' שאפשר לקבל סיפוקים בדרך היתר, וזה המדרש שלא היה נושא אשה ובונה בית, ב' לטהרם ולעדנם, כך שכוחות נפש אלו יהנו מהתורה והמצוות ממש. וזה הזוהר של חדוותא דשמעתא.

ונראה שזה עומק הענין טוב לי תורך פיך מאלפי זהב וכסף. לא רק הכרה שהתורה יותר נעלה מזהב וכסף. אלא "טוב לי" דהיינו אותו כוח בנפש שנהנה מאסיפת זהב וכסף, לקנות נכסים לבנות שם לעצמו. אצל מי שמוכך עצמו, כח זה נהנה בלימוד תורה ובוה בא על סיפוקו. וזה כונת הספרי הנ"ל שטוב לי תורת פיך הוא דרגה יותר נעלה ממסירת נפש ללמוד בזמן סכנה. שמסירות נפש הוא כפית האדם את עצמו, וטוב לי תורך פיך הוא זיכוך כוחות נפש עד שנהנה בכוחות שבאדם רגיל נהנים מכסף, הוא נהנה מהתורה.

ד.

וזה ביאור דברי חז"ל שבת פ"ב על שמח בחור בילדותיך והלך אחר כו', ובקשו לגנוז ספר קהלת, עד שהגיע למקרא ודע כי על הכל יביאוך. ולא מובן א"כ מה הרישא. ובחז"ל שבת ס"ג ביארו שמח בחור בדברי תורה כתיב, וברש"י שם "עד כאן לתורה - שמח בתלמודך, למוד משמחה ומטוב לב, והלך בדרכי לבך - להבין מה בלבך לפי ראות עיניך". וצ"ב א"כ למה אמרו לשון זה של הלך אחר מראה עיניך כו', אך ביאור הענין כמ"ש שע"י הדע כי על הכל יביאך, לא ישמע לדברי המסית, ואח"כ צריך לזכך את יצרו, שהמראה עיניים שלו, והשמח בחור בילדותיך שלו יהיה בדברי תורה. וזה צריך להעשות דוקא בדרך

ג). וכעין שהאריך החזו"א באמונה ובטחון פ"ד אות י"ד "כי אומנם אין תיקון המדות שולל מהאדם אהבת עצמו, כי מציאות הנטיות לכבוד ולעונג היא מציאות חיובית בהרכב המכונה של זה החי הנקרא אדם, ואין שלילת הנטיות האלה בנין בנפש אדם אלא סתירת היותו, המוסר אומר לאדם אהוב את עצמך ורכוש כבוד, אבל דע לך מה אשרך עלי חלד, ומה כבודך אין כבוד אלא תורה, אין כבוד אלא ענוה, אין כבוד אלא עזיבת הכבוד, אין אושר רק להשתחרר מנטיות טבעיות, ולהיות נכנע לד' ולתורתו תכלית החיים בעולם הזה ובעוה"ב".

ד). והאריך בזה החתם סופר פרשת בהעלותך על ותדבר מרים "הכונה כי צדיק שאינו מכלכל דברי עצמו במשפט בדרך הממוצע אלא פורש עצמו לגמרי מן העולם, אותו צדיק איננו מזריח אור לישרים כי אין למדין ממנו להיות פרושים מכל וכל דזה א"א וממילא הולכים אחר תאוות לבם הרע, אך הצדיק שמכלכל דבריו במשפט אוכל הראוי ושותה הראוי ונושא אשה ומגדל בניו והכל בצדק משפט ומשרים בקדושה וטהרה, זה זורח אור לישרים, כי למדין ממנו הלא פלוני אוכל ושותה ונושא אשה והרי הוא חן וחנן חי וקיים אהוב וחביב ונחמד למה לנו לפרוץ גדר התורה על מגן הלא נוכל לנחול ב' עולמות".

זה של זיכוך כוחות היצר, כי כוחות אלו הם חלק ממנו, ועוד שהם מניעים גדולים למעשה האדם לטוב. וכך כתב הגרי"ס באגרת ל'. וכע"ז שמעתי ממו"ר הגרמ"ש שפירא זצ"ל שדרש בבר מצוה לנכדו, שכונת הפסוק שאין אומרים לבחור תזניח את כל שעשועיך ותתמסר לדברים רציניים. אלא אומרים לו, כשם שכאשר גדלת עד כה השתנו הדברים שמשמחים אותך, לדברים יותר נעלים, שאינו דומה שעשוע של ילד בן שלוש לילד בן עשר, כך תעלה את השגתיך שהתורה והמצות הם הם יהיו השמחה שלך. וע"פ יסוד זה יתבאר המעשה שכתב בראשית חכמה שער אהבה פ"ד אות ל"ג בשם ר"י דמן עכו, וכך כונת מה שרמז האגלי טל בהערה בהקדמה עיי"ש וד"ל. והן הן דברי הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה פרק כב הלכה כא "גדולה מכל זאת אמרו יפנה עצמו ומחשבתו לדברי תורה וירחיב דעתו בחכמה שאין מחשבת עריות מתגברת אלא בלב פנוי מן החכמה, ובחכמה הוא אומר אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירווך בכל עת באהבתה תשגה תמיד". ומבואר ברמב"ם שענין זה הוא במיוחד בדברי תורה.

וכך מוכח מזה שבברכה אנו מבקשים והערב נא, ואיזה שייכות יש לזה לעצם הברכה על התורה? וע"כ שמה שהאדם מתענג בתורה הוא חלק מהותי ממעשה המצוה. וידוע כך מרבי אברהם מן ההר בנדרים דף מ"ח ע"א "אבל מצות לימוד, שהוא ענין ציור הלב וידיעת האמת, עיקר הציווי הוא כדי לצייר האמת ולהתענג וליהנות במדע לשמח לבבו ושכלו, כדכתיב פקודי י"י ישרים משמחי לב. ומשום הכי אבל אסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים, מפני שהם משמחים לבו על כרחו. הילכך לא שייך למימר במצות תלמוד דלא ניתן ליהנות, שעיקר מצותו היא ההנאה והתענוג במה שמשיג ומבין בלימודו". וכן באגלי טל בהקדמה. והוא שייך לדברי רש"י בריש שיר השירים ישקני מנשיקות פיהו שקאי על גילוי טעמי תורה, שהוא כנשיקת חתן לכלה. ורש"י זה היה מרגלה בפומיה דמו"ר הגרמ"ש זצ"ל תדיר".

ה). ועד"ז שמעתי שיחה מהגר"ד פוברסקי זצ"ל, ששאל על העסק הגדול של לימוד בליל שבועות, הרי כאשר מחשבים את הזמן בפועל שלומדים אינו כ"כ הרבה זמן, ובמה גדול כוחו מלימוד ביום רגיל שהוא יותר זמן מזה. והשיב שכמה שאדם בא ללמוד ביותר חשק ויותר דביקות בתורה, התורה יותר נעשית חלק ממנו, וחלק מנפשו. וא"כ הלימוד של ליל שבועות, שנעשה בחפץ וחשק רב, יש בכוחו להשפיע על האדם יותר מלימוד של זמן מרובה ביום רגיל. והביא את דברי חז"ל אפילו ריקנם שבך מלאים מצוות כרימון, ואמר רואים שאפשר להיות מלא מצות כרימון ולהיות ריקה, ואיך יתכן ד"ז? והרחיב שלרימון יש תכונה מיוחדת שכל גרעין עומד בפנ"ע ונפרד מחבירו. וזה דומה לאדם שעושה הרבה מעשים אבל אינו בונה בזה את נפשו, שאין לו מהלך שבו הוא עובד עם עצמו שעיד"ז כל המעשים משפיעים על בנין נפשו. אלא הוא זורק מעשים, ולכן הוא בגדר ריקן אע"פ שהוא מלא מצוות.

שם: "דאמר רבי שמעון בן לקיש: אין גיהנם לעתיד לבא, אלא הקדוש ברוך הוא מוציא חמה מנרתיקה ומקדירה, רשעים נידונין בה וצדיקים מתרפאין בה". וא"כ אם הם היו צדיקים לא הייתה מזיקה להם החמה אלא הם היו מתרפאים בה, אבל כיון שהם היו רשעים הוזקו בה והיו מצטערים.

וא"כ יש לומר, שהרי יסד הרמב"ם שאין טעם לכופ אדם לעשות מצות, שהרי אינו רוצה והוא אנוס, וכל מה שמצאנו כפיה הוא בישראל שבעצם רוצים לעשות רצון ה' אלא שיצרם מתגבר, וכל שמונעים מהיצר, ומוכרח לעשות המצוה ג"כ רוצה בעצמו לקיים המצוה. וא"כ הרי טענת אומות העולם היתה, למה לא כפית אותנו כמו שכפית לישראל. ובטענה זו ר"ל שגם אנו בעצם טוב, וצריך רק דחית יצר הרע. וע"כ הקב"ה הוציא חמה מנתיקה, ואם היו צדיקים לא היו מצטערים, והייתה להם בפועל מצות סוכה, אך כיון שהיו רשעים הצטערו ולא הייתה להם מצות סוכה. וזה היה השחוק, שלדבריהם שהיה צריך לכפות אותם, ע"כ שהם בעצם צדיקים וא"כ לא היה להם שום צער בחמה, והייתה להם מצות סוכה בפועל. אבל כיון שלא היו מזוככים, מזה נוצר הניסיון של הצער, וגם בזה לא עמדו. וענין הבעיטה הוא כהנ"ל, שאם אדם עושה מצות משום דרישה של הקב"ה והכרח, כל שזה קשה מידי הגישה היא "ננתקה את מוסרותימו", שזו כבר דרישה שאי אפשר לעמוד בה. משא"כ אם אדם חושק את המצוה ומתענג בה, כאשר אי אפשר לקיימו הוא מצטער על שהפסיד דבר שמענג ומשמח אותו ובודאי לא יבעט. וענין הוציא חמה מנתיקה האריך בחת"ס הנ"ל, וכן בשיח יצחק לרי"א חבר, שי"ל בשנת תרצ"ט עמ' י"ח, שהוא גילוי אורו ית' באופן שלא מתאים לעולם הזה, וכל שהאדם זיכך את גופו להיות כלי קיבול לתורה ומצות, עד שכוחותיו נהנים הנאה גמורה מהם, הגילוי שכינה מחזק ומרפא את עצמו, וע"ד שכתב ר"י אבן שם טוב הנ"ל. משא"כ מי שגופו גשמי ורץ אחרי החומר, כאשר יש גילוי שכינה אין לו מקום כלל ומתבטל ממציאותו. וא"כ הכל עולה לדבר אחד מי שזיכך את היצר הרע שלו, שיהנה מתורה ומצות, ע"י גילוי שכינה מתחזק, ואינו מצער. ואף שיש לו יצר הרע, אבל אם יש לו לכה"פ גם ענין הנאה מהמצות אפשר ע"י כפיה לסלק את המסית ולהיות עם הכוחות דקדושה. משא"כ כאשר הוא טמא, וכוחות ההנאה שלו שימשו לדברים גסים, ע"י גילוי שכינה מתבטלים כוחות אלו, ולכן הוא מצטער ורואה במצות עול קשה, ולא שייך בו ענין כפיה כלל כמ"ש הרמב"ם.

הקדמה

מטרת חיבור זה אינו לפסוק הלכה למעשה, שבהרבה מקרים שהכרעתי לקולא יש מקום גדול להדר ולהחמיר. אלא מטרתי לברר את הגדר העיקרי של הדברים, מתוך עיון ממושך בסוגיות ובדברי הראשונים, ובירור דעת גדולי האחרונים. ואחרי שברור מה ההגדרה

העיקרית ומה טפלה ומה אינו מתישב עם המקורות, הוא שיש מקום לשקול ולדון האם להחמיר או להקל. ומה ראוי להחמיר בכל אופן, ומה אפשר להקל בשעת הצורך או הדחק, וכן מה הדין בחששות רחוקים. שכידוע המחמיר בלא לדעת בירור הדברים בשורשם הגדירו חז"ל ככסיל בחושך יהלך, ורק אחרי שהדברים ברורים הוא שיש מקום גדול משום אהבת ה' ויראת ה' להדר ולהחמיר. וכמובן שמשקל הדברים משתנה לגמרי כאשר מבררים את הדברים בשורשם.

ואופן לימודי הוא עיון בסוגיות עם דברי הראשונים, בין מפרשי הש"ס ובין פסקי הלכה שלהם, ובירור דבריהם, והשוואת הדברים למה שמובא בראשונים אחרים בשמם. וכן חיפוש כל דבר במקורו, ובמקורות קדומים אחרים. ועיון נרחב בשו"ת האחרונים הקדומים, והשוואתם עם הראשונים ועם הפוסקים הבאים אחריהם. ובירור היטב של המציאות המדוברת. ודבר זה לוקח זמן ממושך, וכן לברר נושא א' צריך להרחיב מאוד ולכן המאמרים מאוד ארוכים. ומי שיש עליו עול של אחרים אין לו זמן להאריך כ"כ בנושא א' ולהניח לשאר חלקי התורה. ועיין בהקדמה הנפלאה של הפלס חיים עמ"ס גיטין, שהאריך במשל נפלא, איך שגדולים מצוקי ארץ ששולטים בכה"ת ופוסקים בכל מקום, אין להם פנאי להקדיש זמן כ"כ מרובה על בירור נושא א'. משא"כ אדם רגיל יכול להקדיש זמן ארוך ולשים כל מבטו רק על נושא א', ועפ"י יש לו תוספות וחידושים בסוגיות אלו. ועיין בספר רבן של כל בני הגולה על הגר"ח"ע (עמ' 543) שהגר"ח מבריסק התאונן על זה שרבנים פוסקים בכל התורה כולה, שכך אי אפשר להגיע למומחיות בשום נושא, ומשבח מה שהיה בדור שלפניו שכל רב התמחה בנושא מסוים וכך היה מומחה ומחדש בו.

מלבד העבודה של בירור כל דבר בשורשו כדי לעמוד על כוונת הקדמונים, יש נקודה נוספת שדורשת בירור מרובה, והיא שיטות מחודשות. שלפעמים שהאחרונים חידשו מהלך שהוא נפלא בפנ"ע, אך כאשר מדייקים היטב בראשונים ובשיטות שאר הפוסקים רואים שהוא שיטה יחידאית והיה מוסכם לכולם להפך מחידוש זה, וכמובן שהכרעת ההלכה צריכה להיות כדרך המבואר בראשונים, או רוב מוחלט של הפוסקים הקדמונים. וכבר האריך בזה מרן החזו"א במכתבו להג"ר אליעזר פלצינסקי (מודפס בשלום יהודה עירובין סימן ל') וז"ל: "ואני צריך כאן התנצלות, כי אמנם לקחת חבל בתורה הוא ענין קשה ובעל גונים שונים, לקחתי לי לחפש לעיין בגמ' עד כמה שאפשר, אף שיהי' נגד הראשונים ז"ל ולהסתפק בידיעה לחוד שדברי רבותינו עיקר ואנחנו יתמי דיתמי, ומ"מ לא לפרוש מלברר וללבן מה שאפשר לנו לקטנותנו, וגם לקבוע כן הלכה במקום שאין מפורש להיפוך לענין פסק הלכה, ואם לא כן הי' חסר לי עסק התורה, ואמנם זה נוגע לי לעצמי, אבל כמובן אחרים אין להם זיקה לדברי וחובתם לבחור דברי הראשונים ז"ל שהמה עיקר", והדברים ברורים. ומכאן חובה כאשר באים לקבוע להלכה, לבדוק היטב איזה מחידושי האחרונים מכוונים לדברי הראשונים, ואיזה להפך מהם "וחובתם לבחור דברי הראשונים ז"ל שהמה עיקר".

תודות

תודתי לירחון האוצר ולעורכיו, שרוב מוחלט של הספר התפרסם בירחון. ואלמלא במה זו המאמרים לא היו נכתבים, ולא הייתי טורח לברר ולדייק בכל נושא עד הסוף. ובפרט להרה"ג רועי הכהן זק שערך את המאמרים, ותיקן ושיפר שיהיו ברורים ומדויקים, בין מבחינת התוכן ובין מבחינת המקורות. וכן להרב משה בוטון שהשקיע רבות בטוב ליבו בעימוד וסידור הדברים.

כבר שנים רבות שאני לומד בכולל הדרת קודש בראשות הרה"ג יואל גודמן והרה"ג אהרון פויגל, והדברים הנמצאים בספר בנויים על סוגיות שנלמדו בכולל. ישאו ברכה מאת ה' על השנים הרבות של השקעה בכולל ברוח ובגשם. וכן לבני החבורה המופלגים שהרבה נ"נ איתם בחידושים הנ"ל, ובפרט לחבורתא שלי הרה"ג חיים בר"א שמואלביץ.

רוב לימודי בשנות בחורתי היה בישיבות פוניבז', שהוא תל תלפיות בתורה וירא"ש, והרבה קיבלתי ממרנן ראשי הישיבה, ומבני החבורה. ובשנות תשנ"ח-ט זכיתי ללכת ללמוד תורה אצל מו"ר ציס"ע הגאון האדיר רבי משה שמואל שפירא זצ"ל, והרבה עמלתי לקבל ממנו בתורה, ויותר מזה לשאת ולתת עמו במלחמתה של תורה על עומק הסברא של חידושי. והוא האיר עיני בהרבה נושאים, שהיה משכמו ולמעלה בתורה ובתפילה במידות טובות ובקדושה. וכן זכיתי לשמוע תקופה ארוכה שיעורים מהגאון האדיר רבי שלמה פישר זצ"ל, והייתה להם השפעה גדולה עלי ועל אופן לימודי.

ואני מודה מעומק לב להורי היקרים, הרה"ג דניאל אידנסון ואמי, על כל ההשקעה שלהם לגדל אותי ולהעמידני על דרך ישרה בכל המובנים, ועל ההשקעה הרבה במחשבה ובכוחות להגיע לכך.

ולחמי הרה"ג משה אהרון שוחטוביץ וחמותי, על ההשקעה הרבה והתמיכה הגדולה בין ברוחניות ובין בגשמיות. ועל שאני זוכה ללמוד תורה עמו. ולסבתא מרת זלדה טורק, על המסירות והדאגה למשפחתנו.

ולסבא הרה"ג רבי חיים צבי אלבום שהוא דמות למשפחתנו, בתורה ויראת שמים.

ועל כולם, לאשתי היקרה שאין לתאר גודל הטובה שעושה עמי ועם ילדי בכ"כ הרבה תחומים. ואזכיר את דברי הגמ' יבמות ס"ג ע"ב "אמר רבא: בא וראה כמה טובה אשה טובה כו' כמה טובה אשה טובה - דכתיב: מצא אשה מצא טוב, אי בגוה משתעי קרא, כמה טובה אשה טובה שהכתוב משבחה, אי בתורה משתעי קרא, כמה טובה אשה טובה שהתורה נמשלה בה". ואשא כפי לרבון העולמים שכן יטיב עמנו, להאריך ימינו בטוב, ושאוכה לישיב באהלה של תורה כל ימי, ולחדש עוד דברי תורה ושאוכה לכוון לאמיתה של תורה.

י. אריה אידנסון

שער ברכות

מאמר א'

בגדר ברכת שהכל ובורא נפשות

פרק א'

א. מחלוקת המג"א וט"ז האם הדין לברך שהכל מספק הוא לכתחילה גמור

א. איתא בשו"ע (סו"ס ר"ד): "כל דבר שהוא מסופק בברכתו, יברך שהכל". וכתב ע"ז המג"א (סק"ו): "ומ"מ אם הוא דבר שיכול לפוטרו תוך הסעודה עדיף טפי דאז אין ספק כלל עי' סי' קס"ח סי"ג". לעומת זאת, הט"ז בסי' ר"ח (סק"ה) מרחיב דלא כן, שאין דין לאכול בתוך הסעודה, שזה נאמר רק בספק ברכה אחרונה, שאין פתרון של שהכל, והוא ספק ברכות בעלמא, משא"כ כאן יש פתרון. ושכך פירשו הטור בשם התוס' והרא"ש (פ"ו ס"ט) עיי"ש. והסכימו לדינא העולת תמיד סק"ג שם והיד אפרים בב' מקומות.

אבל המשנ"ב בסי' ר"ד העתיק את המג"א בלא חולק. ובסי' ר"ח בשער הציון (סקט"ז) כתב: "והשמטתי את קושית הט"ז דלמה לא יברך שהכל, דכבר תירץ המאמר דעכ"פ עדיף טפי לעשות כן לצאת אפי' לכתחילה ולא לסמוך על שהכל, דנהי דקיי"ל אם אמר שהכל יצא על כל דבר מ"מ יותר טוב לאמור ברכתו הראויה וכשפותר אותו תוך הסעודה אין כאן ספק כלל והוי כמברך ברכתו הראויה".

ב. והנה מקור הדין הוא בהג' מימוני (פ"ח אות ע') שהועתק בב"י: "כתבו בהג' מימון בשם התוס' שבכל דבר שהוא מסופק יברך שהכל, ואפילו לכתחילה, ואע"ג דאם בירך משמע בדיעבד, כיון שמסופק כד"ע דמי". הרי שמפורש שהוא דין לכתחילה. וע"כ שהמג"א רק תוספת הידור קאמר, וכלשונו "עדיף טפי". וזה יבואר בב' אופנים: א' שכך אינו נכנס בספק ולא נחית לדין הזה כלל, וכלשון המג"א. ב' שמ"מ אינו מברך ברכה מעולה, ואף שיוצא יד"ח זה בברכה גרועה, וכל' השעה"צ. וצריך להרחיב כ"ז.

ג. ומ"מ תמוה מאוד מה שציין המג"א לסי' קס"ח סי"ג - וכפי שהקשה עליו היד אפרים - ששם מדובר על ספק לחם ספק מזונות, והנושא הוא נט"י וברכה אחרונה, וכפי שפירש

א). ציינו יוסף אומץ (סתכ"א) על הדין הנ"ל, שאם מסופק יברך שהכל לכתחילה: "ומ"מ לאו משנת חסידים היא וירא ה' לא יאכל שום דבר בלי ברכה הראויה לו כפי תיקון חכמים ז"ל. וכמו שדרשו חכמינו ז"ל על ברוך ה' יום בכל מין ומין כו' ועוד ראייה ממה שאמרו מה תקנתיה ילך אצל חכם מעיקרא וילמדנו ואי איתא דלכתחילה רשאי לברך כן בלא שום צד איסור א"כ הו"ל לומר ילמוד שהכל וכו' ובפרט מה שאין בספיקות ברכתיו הברכה דשהכל נהיה בדברו רק הספק בין בפ"א או בפ"ע או במ"מ יש לדקדק כנ"ל". הרי שזה לאו משנת חסידים. וסו"ד חידוש שצריך לעיין בו, שמחלק בין אם צד א' שהכל לבין ספק העץ או האדמה.

להדיא הרא"ש בשם הירושלמי. וכפי שפירש הרא"ש שאינו דומה לברכה ראשונה שאפ"ל שהכל.

ב. בדעת הר"ח נראה שהוא בדיעבד גמור

א. ואף שבדעת השו"ע והב"י מפורש שזה דין לכתחילה, כפי שהעתיקו מהג' מימוני, בדעת הר"ח, שהוא המקור הראשון לדין זה - כפי שהביאו בראבי"ה - נראה שהוא בדיעבד גמור.

שכתב בשם ר"ח: "שאר פירות שלא נתפרש שיעורן והוא מסופק יברך שהכל נהיה בדברו, שכן ראיתי בפ"י ר"ח דכל היכא שמספקא ליה לברך הכי, דתנן ועל כולן שאמר שהכל נהיה בדבריו יצא. ומוטב שיעשה כן לכתחילה ממה שיהנה בלא ברכה". ומבואר בדבריו שהעצה לברך שהכל היא עצה גרועה וגם כאשר אין אפשרות אחרת ל"ח לכתחילה, ודלא כהג' מימוני הנ"ל. והטעם שעושים כן הוא, שהאפשרות האחרת היא שיאכל בלא ברכה. ומבואר בדבריו חידוש גדול שכל שמסתפק מה לברך ואין ברכה שיצא בזה בכל אופן הוא אוכל בלא ברכה, ול"א שאסור לו לאכול.

ועל פי היסוד שמבואר כאן בראבי"ה, יתבארו דבריו התמוהים במקו"א. שבראבי"ה ח"א סימן קי"ג כתב, שהמברך האדמה על פרי העץ יש להסתפק אם יצא, ונפטר רק משום ספיקא דרבנן. ואח"כ בסו"ד כתב שהמסתפק על דבר מאכל אם ברכתו העץ או האדמה, יברך האדמה. ויש לתמוה, אחרי שבברכת האדמה יש ספק אם הוא יוצא יד"ח, למה לא יברך שהכל דמהני ודאי בדיעבד, והעירו כן שם [במהדורת מקיצי נרדמים].

אלא שידדי הרב חיים בר"א שמואלביץ ישב עפ"ד הר"ח הנ"ל, שבאמת ברכת שהכל אינה פתרון לכתחילה, אלא רק משום שאם הוא לא יברך ברכה זו, יהנה בלא ברכה. ועל כרחק שברכת שהכל על דבר שאין ברכתו שהכל היא עצה גרועה, משום שאינו מתייחס לדבר המסוים, וכפי שיתבאר לקמן. וא"כ כל שיש לו אפשרות לברך על הדבר בעצמו, אפי' שיוצא רק משום ס"ס - שמא האדמה ושמא העץ יוצא גם בהאדמה - עדיף טפי משהכל.

עכ"פ מדברי הר"ח למדנו ב' יסודות חשובים: א' שכאשר מברכים שהכל על דבר המסופק, אין יוצאים יד"ח ברכה לגמרי, וצריך לבאר את הדברים. ב' שכאשר אין אפשרות לברך משום שלא ברור מה לברך, אוכל בלא ברכה, וג"ז צריך לבאר.

(ב). בקובץ שיטות קמאי עמ' תתקס"ז, ראבי"ה ברכות סימן ק'.

(ג). ביאור הדברים, ששיטתו שם שגם לברכה ראשונה, לברך ברכה המיוחדת לסוג מאכל מסוים כמו העץ או מזונות יש דין שיעור עיין שם.

(ד). באוצר הגאונים נקט שגם סיום זה הוא מדברי ר"ח. ובהוצאת של וגשל נקטו שזה מראבי"ה.

פרק ב'

א. שיטת הגאונים כל "ולא כלום" שהכל

מ"מ צ"ב בכל הנ"ל, שמבואר שגם אם יוצא יד"ח הוא בדיעבד ורק עדיף מלא לברך כלל. וצ"ב ממה נפשך אם אכן יוצא, למה רק יותר טוב מלא לברך.

א. בברכות (לה:): "גופא כו' שמן זית מברך עליו בורא פרי העץ. ה"ד אילמא דקא שתי ליה, אוזוקי מזיק לה כו'". ומביאים ששותה שמן זית של תרומה לא נחשב אוכל אלא מזיק. וברמב"ם כתב בפ"ח הל"ב: "ועל השמן בתחלה הוא מברך בורא פרי העץ, כמה דברים אמורים שהיה חושש בגרונו ושתה מן השמן עם מי השלקות וכיוצא בהן שהרי נהנה בשתייתו, אבל אם שתה השמן לבדו או שלא היה חושש בגרונו מברך עליו שהכל, שהרי לא נהנה בטעם השמן". ותמוה כמו שהקשו הראשונים, שבגמ' כתבו שמזיק והביאו מאוכל תרומה שלא נחשב אכילה כלל אלא מזיק. וא"כ למה יברך שהכל שלא יברך כלל.

והתשוב"ץ והמאורות הקשו עוד מהגמ' (ברכות לו.) גבי קמחא דשערי, דהו"א שלא יברך כלל משום שקשה לקוקאיני קמ"ל דמברך משום דאית ליה הנאה, הרי דמבואר דהיכא שלא נהנה אין לו לברך כלל, ואף דמיירי התם נמי בברכת שהכל. וקשה על הרמב"ם דמשמע מדבריו דמברך שהכל על השמן אף שלא נהנה כלל.

עוד יש להעיר שבגמ' כתוב שאכילת שמן ללא אניגרון היא מזיקה, וברמב"ם כתוב רק "שלא נהנה בטעם השמן". ולכאור' אלו ב' טעמים. ומ"מ גם על טעם הרמב"ם קשה אם לא נהנה למה יברך כלל. וכתבנו בזה ישוב, עיין בהערות. אבל נראה שזה לא פי' מקומי בשתיית שמן אלא כלל בכל ברכות, והוא עפ"י ד הגאונים, וכדלהלן.

ב. לשון הבה"ג: "זית, בורא פרי העץ. משח זיתי בעיניה או דשתי ליה ולא כלום, דהוא שהכל". דהיינו שפירשו את ה"ולא כלום", הוא ברכת שהכל. ומביא אח"כ את הגמ' עם הראיה מאכילת תרומה. וא"כ מה שכתב שהכל אינו משום שהוא פוסק דלא כגמ', אלא כך

ה). ובאבן העזר סר"ח הוכיח ממסקנת הגמ' כרמב"ם שגם כאשר מזיק כיון דאית ליה הנאה מברך. וזה נגד הרמב"ם בעצמו כאן, שכתב שאין לו הנאה וזה הטעם שאינו מברך. ועיין ביד אפרים ר"ח סק"ו שמאריך לחלק בין אופני מזיק, שהרי יש הרבה דברים המנויים ברמב"ם הל' דעות שמזיקות לגוף ומ"מ מברכים עליהם, וע"כ שיש חילוקים ברמת ההיזק והזמן שלוקח להיזק להיעשות. והאריכו לענין תרומה בכוסס חטים. ועיין בראב"י לקמן לגבי קמח שעורים שהו"א שלא יברך כלל כיון שמזיק, קמ"ל דאית ליה הנאה. ש"מ שכל שאין היזק אי"צ הנאה, כל שהוא עושה כן לאכילה. ואולי זה ג"כ ישוב על הרמב"ם שלא פי' מזיק לו אלא כרא"ה לשמן. וא"כ גם כאשר אין הנאה צריך לברך.

ו). והישוב הפשוט הוא למבואר ברא"ה וריטב"א שפירשו שלא שהשמן מזיק לאדם, אלא שהאדם מזיק לשמן, שאין זה שימוש טוב לשמן. וא"כ אה"נ שזה נחשב אכילה ולאדם יש תועלת מזה, אלא שאי"ז שימוש טוב לשמן. וא"כ י"ל ששוב אין לזה מעלה לברך עליו העץ אלא מברך שהכל. ועיין ברא"ה שאם השמן והאניגרון רק ראוי לרפואה מברך עליו שהכל, כמבואר לקמן דף ל"ח, ועיי"ש ברשב"א בשם רה"ג באופן

הוא פירש את הגמ'. וכן בבה"ג על הגמ' דף מ: "אהיני מרירי ולא כלום וכל ולא כלום בברכת שהכל". הרי שאינו רק דין בשמן זית, וכמו שר"ל בריטב"א ורא"ה, אלא הוא כלל בכל ולא כלום דברכתו שהכל'. וצ"ב מה הכוונה שלא כלום הוא שהכל.

ב. כל "ולא כלום" בורא נפשות

א. וכעין זה יש סוגיא גדולה לגבי בורא נפשות. דבגמ' (שם לז.) לגבי אורז תניא: "ולבסוף ולא כלום". וכתב רש"י: "ולא כלום - כלומר אין טעון מברכת פירות ארץ ישראל [דהיינו מעין ג'] ולא כלום, אלא בורא נפשות". ומלשנו נראה שהגמ' עוסקת בברכת מעין ג', וברכה זו היא דאי"צ לברך, אך לא מדובר לגבי שאר ברכות אחרונות. ולפי"ז, אינו גדר בבורא נפשות. אבל ברי"ף כתב שלאחר אכילת אורז מברך בורא נפשות: "תני גבי אורז ולבסוף אינו מברך עליו ולא כלום, וקיי"ל דכל ולבסוף ולא כלום, מברך בורא נפשות רבות". הרי שזה ממש כל' הבה"ג לגבי ברכת שהכל. ועיין מהר"ם חלואה (פסחים קב.) שהקשה על רשב"ם שפי' טעונים ברכה לאחריהם דר"ל בורא נפשות: "לא נראו דבריו דהיכי קרי להו טעונים ברכה והא בעלמא לברכת בורא נפשות ולא כלום קרי ליה".

ובגר"א סי' ר"ח: "ועיין רש"י שם ד"ה ולא כלום, וכ"כ שאר הפוסקים בסי' ר"ז ולשון הרי"ף והרא"ש בפ"ו דברכות ס"ח, דכל ולבסוף ולא כלום - בורא נפשות רבות כו', ולכאורה אינו מובן לפרש ולא כלום על בורא נפשות רבות, ומנא להו זה". ומשו"ה ביאר שאליבא דברייתא באמת לא בירכו כלל, ואח"כ הוסיפו לברך על עוד דברים, עיי"ש, וכן מבואר באחרונים שברכת בורא נפשות היא מכלל המנהגים שכל אחד הוסיף לעצמו ולא היה קבוע מראש.

ב. ובטעם שברכת בורא נפשות מוגדרת 'ולא כלום' דנו בזה הראשונים. שיטת רש"י שרק לומר שאינו אומר מעין ג', וכע"ז בתשובת הרדב"ז ח"ב סימן תש"ט ביתר ביאור, שלא

קצת שונה.

עיין רשב"א לקמן דף לח. בשם רה"ג שדבש תמרים ויין תפוחים איירי רק כאשר בישלן במים "וכה"ג הוי זיעה בעלמא דאזוקי מזיק ליה". אבל אם זב מאליו שלא ע"י האור הוי פרי. הרי שנקט כל' הגמ' כאן על היזק לפרי ולא לאדם. וזה טעם שיהיה זיעה בעלמא ולא גוף הפרי. אבל ברה"ג איירי בחפץ שהוזק ולא באופן אכילה, ובזה י"ל שמשו"ה לא נשתנה לעילויא.

וא"כ הפי' ברמב"ם הוא שבאמת זה דרך אכילה, ויש לו הנאה. אלא כיון שאינו נהנה בטעם השמן אין זה האופן הרגיל לשתות שמן ונחשב שהאדם מזיק את השמן, ולכן הוא מברך שהכל שאין לו חשיבות של פרי. וע"פ הגמ' לקמן דף ל"ו שנשתנה ולא למעליותא מפסיד הברכה שלו עיי"ש.

ז. ועיין במאורות ורשב"ץ שהקשו מכמה גמ' שמפורש בהן מחלוקת אם שהכל או ולא כלום. וע"כ שאי אפשר לומר בכל מקום שזה פי' הגמ'.